

За короткий час свого функціонування Президія УАСГН здійснила певний обсяг робіт з планування, координації та перевірки дослідної роботи, з підвищення теоретичного рівня та застосування нових методів досліджень, по об'єднанню наукової та педагогічної роботи та розгортанню міжнародних зв'язків. Проте, в роботі Президії академії мали місце суттєві недоліки та невирішені питання. "Серйозні претензії пред'явила сесія працівникам відділу механізації, науково-дослідні заклади якого повільно ведуть роботи в питанні застосування електроенергії в сільськогосподарському виробництві, особливо в тваринництві механізації трудомістких процесів на фермах. Недостатньо проводиться робота по зрошуваному землеробству, вивченню фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин" – відзначала газета "Колгоспне поле" від 23 травня 1958 року [16, 1]. Через недосконалу структуру академії, яка була успадкована після реорганізації науково-дослідних закладів МСГ УРСР, були відсутні науково-організаційний відділ, який би мав здійснювати перспективне і поточне планування науково-дослідної роботи та координацію наукових досліджень, відділ міжнародних наукових зв'язків, відділ капітального будівництва, відділ лабораторного обладнання та постачання, центральний науковий архів.

Значну увагу Президія приділяла подальшому розширенню й зміцненню мережі науково-дослідних закладів, яка в 1957 році доповнилася ще трьома науково-дослідними інститутами (рибництва, свинарства, виноградарства і виноробства) та галузевою дослідною станцією хмелярства. Здійснювалась підготовка організації Інституту фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин [15, 23].

Були утворені нові лабораторії й відділи та розширені існуючі. З цією метою Президією було виділено науковим закладам додатково 195 штатних одиниць наукових і науково-технічних співробітників. За звітний період у закладах академії зростає кількість наукових працівників, без навчальної частини їх налічувалося 1932 чоловік, серед них 14 академіків, 8 членів-кореспондентів, 41 доктор і 610 кандидатів наук [15, 22]. Проте, ще існувала гостра потреба у збільшенні кількості висококваліфікованих наукових кадрів. Планувалось організувати підготовку докторів наук шляхом надання кандидатам наук творчих відпусток для закінчення докторських дисертацій. Також готувалися науковці через аспірантуру: на зазначений час в науково-дослідних закладах та навчальній частині академії навчалось 199 аспірантів, з них 129 з відривом від виробництва [15, 22].

У 1958 році планувалось поповнити склад академіків і членів-кореспондентів із таких спеціальностей: землеробство і рослинництво, тваринництво і ветеринарія, механізація і електрифікація, лісівництво, гідротехніка та меліорація, а також економіка і організація сільськогосподарського виробництва [15, 26].

При визначенні провідних наукових проблем та найважливіших завдань, які вимагали негайного вирішення, вчені академії опиралися на тогочасний стан розвитку сільськогосподарської науки в Україні, СРСР та за кордоном. Слід зазначити, що безумовним

критерієм при складанні планів науково-дослідних робіт, були завдання і вказівки уряду.

Як засвідчує вище наведене, створення Української академії сільськогосподарських наук, безперечно, дало поштовх до розвитку аграрної науки в Україні. Перший рік діяльності академії – це об'єднання провідних вчених-аграрників, реорганізація науково-дослідних установ, конкретизація невідкладних проблем. Все це вело до вирішення нагальних питань аграрного виробництва, а також його наукового забезпечення, що значною мірою впливало і впливає за сучасних умов на добробут українського народу. Слід зазначити, що при спробі комплексного розгляду функціонування УАСГН простежуються певні суперечливості, які потребують додаткового ґрунтовного дослідження з метою визначення рівня розвитку сільськогосподарської дослідної справи, через діяльність академії, у контексті розвитку світової науки.

1. Вергунов В.А. Проблеми організації сільськогосподарської дослідної справи на Україні в 20-х – 30-х роках ХХ століття // Український селянин: Праці наук.-досл. ін-ту селянства. – Черкаси, 2001.; Кірпаль З.П. Створення національної бази даних з історії наукових установ, організації Української академії аграрних наук // Історія Української науки на межі тисячоліть. Вип.6. – К., 2001.
2. Вергунов В.А. Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою України // Історія Української науки на межі тисячоліть. Вип.6. – К., 2001.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 1.
4. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 13.
5. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 6.
6. Вісник сільськогосподарської науки. – К., 1957.
7. Статут Української академії аграрних наук. – К.: Вид-во УАСГН, 1958.
8. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 11.
9. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 10.
10. Праці першої сесії Української академії сільськогосподарських наук. 1-4 липня 1957. – К.: Вид-во УАСГН, 1959.
11. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 8.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 18.
13. ЦДАВОВУ. – Ф. 4861. – Оп. 1. – Спр. 12.
14. Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня / Під ред. акад. П.А.Власюка. – К., 1957.
15. Власюк П.А. Підсумки роботи за 1957 рік і завдання Української академії аграрних наук на 1958 та найближчі роки // Вісник сільськогосподарської науки. – К., 1958. – № 5.
16. Колгоспне село. – 23 травня. – 1958 р.

О.В. Щербакова, Л.Л. Прокопенко

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА В УКРАЇНІ У ПІДРОСІЙСЬКУ ТА РАДЯНСЬКУ ДОБУ (60-ті рр. ХІХ ст. – 80-ті рр. ХХ ст.)

Національна доктрина розвитку освіти визначає реформування сільської школи як одне з найважливіших напрямів модернізації вітчизняної системи освіти. У зв'язку з цим певний інтерес викликає ретроспективний погляд на розвиток сільського шкільництва впродовж тривалого часу: від 60-х років ХІХ ст., коли вперше постало завдання підвищення освітнього рівня сільської молоді, і до

початку 90-х років ХХ ст., тобто до утворення української національної системи шкільної освіти.

Наразі існує низка наукових студій, в яких висвітлюється розвиток сільської школи на окремих етапах, зокрема така фундаментальна праця, як „Нариси історії розвитку школи та педагогічної думки” [9; 21 – 24; 27]. Однак комплексного дослідження розвитку саме сільського шкільництва в широкому історичному контексті поки що немає.

Уперше проблема освіти широких селянських верств Російської імперії була висунута під час розробки освітньої реформи 1803 – 1804 рр., яка базувалася на принципах освіченого абсолютизму. Реформа проголошувала позастановий характер навчання значну увагу приділяла розвитку початкової освіти. Однорічні парафіяльні училища мали створюватися при кожній церкві парафії: в селах, де мешкали державні селяни, вони ввірялися священникам, а в поміщицьких селах – власникам [26, 32].

Однак на середину ХІХ ст. у дев’яти українських губерніях з корінним населенням 13,5 млн. людей нараховувалося 1320 початкових шкіл різних типів, у яких навчалось 67 тис. учнів, або лише 2% дітей шкільного віку. В підсумку, на час відміни кріпацтва грамотними серед державних селян було тільки 2%, а серед кріпаків – менше 1% [27, 135, 31, 85].

Тому, розпочинаючи реформи, уряд Олександра ІІ виходив із розуміння необхідності підвищення освітнього рівня населення. Підготовка шкільної реформи розпочалася практично одночасно з розробкою селянської реформи. Однак на її принципах досить сильно позначилися старі стереотипи правлячої еліти. Власне, як саме селянство в результаті реформи не перетворилося на повноправний клас суспільства, так і освіта для нього не стала одним з основних пріоритетів держави. Хоча освіта проголошувалася позастановою, але основну увагу уряд, в інтересах забезпечення державного апарату та зростаючої промисловості й торгівлі необхідними кадрами, зосереджував на розвиток вищої і середньої загальної освіти для дворянства, вищої спеціальної та професійної – для міського населення. Що стосується освіти для селян, то шкільна реформа 1864 р. за низкою основних ознак поступалася навіть реформі 1803-1804 рр. Хоча на різних етапах її розробки й обговорювалися такі засади, як безоплатність, обов’язковість початкової освіти, відкриття мінімум однієї школи на парафію, наступність різних рівнів освіти, навчання рідною мовою тощо [8, 75 – 76].

За “Положенням про початкові народні училища” від 14 липня 1864 р. усі існуючі типи початкових шкіл отримали одну назву – народні училища, які оголошувалися позастановими навчальними закладами. Як правило, вони були однокласними з трирічним терміном навчання і мали працювати за єдиним навчальним планом, що передбачав вивчення закону Божого, навчання читанню за книгами цивільного та церковного друку, письму, першим чотирьом діям арифметики і церковному співу. Їх головною метою визначалося “ствердження в народі релігійних і моральних понять

та розповсюдження корисних знань”. Але це були безперспективні заклади, оскільки не передбачалося їх зв’язок з програмою середньої школи [21, 49, 81].

Уряд свідомо усунувся й від фінансової участі в розвитку початкової освіти. Тому “Положення” 1864 р. надавало право засновувати нові школи органам місцевого самоврядування, сільським товариствам, приватним особам. Саме земства, створені в 1865-1866 рр. на Лівобережній і Південній Україні, відіграли в наступні роки значну роль у розвитку сільського шкільництва. Побоюючись зростання ролі земств, уряд з 70-х рр. ХІХ ст. провідним завданням своєї шкільної політики ставить усунення їх від школи.

Основна ставка робиться на розширення мережі церковнопарафіяльних шкіл, головним призначенням яких мав бути не розумовий розвиток учнів, а їх виховання в дусі “любові до Бога і батьківщини”. У червні 1884 р. затверджуються “Правила про церковнопарафіяльні школи” з дворічним терміном навчання. Вони підпорядковувалися Синоду і фінансувалися з державного бюджету. У 1891 р. у підпорядкування Синоду були передані й однорічні селянські школи грамоти. Особливе розповсюдження церковні школи отримали в неземських губерніях. Зокрема, у Київській, Волинській та Подільській губерніях вони складали близько 80% шкіл [21, 103; 31, 82].

Пореформений період характеризувався бурхливим розвитком мережі початкових шкіл; порівняно з 1856 р. їх кількість до кінця ХІХ ст. зросла у 12 разів і досягла 16798. Однак початковою освітою все ж було охоплено не більше третини дітей шкільного віку. Одна школа припадала в середньому на 1398 осіб. Для порівняння, в Гетьманщині згідно з Румянцевським описом у 1768 р. одна школа-дяківка припадала на 766 осіб. За всеросійським переписом 1897 р. середній відсоток грамотних в українських губерніях дорівнювало 19,8%, але серед селян письмених було всього від 4 до 9,7% [27, 140 – 141].

У зв’язку з цим земства, починаючи з 1870-х рр., неодноразово ставили питання про перехід до обов’язкового початкового навчання, однак уряд всіляко намагався відкинути цю ідею. Суттєві зрушення в цьому плані відбулися лише на початку ХХ ст., значною мірою під впливом подій 1905 – 1907 рр. На введенні обов’язкового шкільного навчання наполягали навіть промисловці. З листопада 1907 р. у ІІІ Державній думі починається активне обговорення переходу до загальної початкової освіти. Планувалося ввести загальне навчання в обсязі чотирьох класів упродовж 10 років. З цією метою з 1908 р. на потреби народної освіти асигнується додатково по 6,9 млн., а з 1910 р. – по 10 млн. крб. щорічно. Крім того, в 1909 р. створюється спеціальний шкільно-будівельний фонд ім. Петра Великого, якому протягом п’яти років було виділено 39 млн. крб. У цілому витрати на народну освіту з 1904 до 1914 рр. зросли майже в 4 рази – з 42 до 161 млн. крб. на рік [2, 181; 17, 73; 22, 84, 301].

Це був значний крок у напрямі поширення освіти. На 1 січня 1915 р. в Україні діяло вже 21104 початкові школи, в яких навчалось понад 1,5 млн. учнів, працювало більше ніж 35 тис. учителів. Але стан справ докорінно не змінився: 54,3% дітей віком 8-11

років перебували поза школою. Ще гірше було з розвитком середньої освіти. В сільській місцевості знаходилося лише 20 середніх шкіл [27, 315].

Економічна та політична дестабілізація під час Першої світової війни та в період Української революції уможливили лише поодинокі заходи з розвитку сільського шкільництва. Серед них слід відзначити розпочату за Центральної Ради і поглиблену за Гетьманату українізацію освіти, внаслідок якої українська мова була запроваджена вже з першого класу. В низці сіл відкрилися й нові україномовні середні навчальні заклади. Однак, в цілому мережа шкіл до початку 20-х рр. помітно скоротилася: в 1923 р. функціонувало 17,1 тис. шкіл з 1,4 млн. учнів [5, т. 7, 100; 9, 81–83].

За визначенням Г.Г. Кривчика, у Радянському Союзі школа завжди була більше ніж просто школа: вона мала уособлювати привабливість радянського способу життя й доводити переваги соціалістичного суспільного ладу. Вона розглядалася також як інструмент подолання суттєвих відмінностей між містом і селом, як “провідник ідейного, організаційного та виховного впливу партії”. І, звичайно, школа розглядалася як потужний чинник прискорення економічного розвитку країни, забезпечення соціалістичного перетворення села [6, 139].

З 1925 р. починається підготовка до запровадження обов’язкової початкової освіти, яка була введена з 1930–1931 навчального року. У 1932–1933 році діяло 21 тис. шкіл, в яких навчалася 4,5 млн. учнів, або 98% дітей шкільного віку. У цьому ж році відбувається реорганізація системи освіти: семирічні школи реорганізуються в 10-річки, значно розширюється їх мережа на селі. На початку літа 1941 р. в Україні функціонувало 30881 загальноосвітні школи з 6,7 млн. учнів, у тому числі 26317 сільських шкіл, в яких навчалася 4,5 млн. дітей. Слід підкреслити, що більше половини дітей, які закінчили 7-річну школу в сільській місцевості продовжували навчання у середніх школах. У 1940–1941 н.р. у 2264 сільських середніх школах навчалася понад 1 млн. учнів [4, т.2, 215–216; 5, т.7, 303, 593; 14, 555].

Війна суттєво загальмувала цей процес. Скажімо, в 1950 р. на селі діяло лише 1600 середніх шкіл. Однак протягом 1950-х рр. в освіту вкладаються значні кошти з метою поступового надання сільським дітям неповної середньої освіти. До 1959 р. кількість сільських середніх шкіл порівняно з 1941 р. зросла на 60%, і в 3578 школах навчалася 1,2 млн. учнів. У цілому наприкінці 1950-х рр. семирічку закінчувало близько 80% дітей, причому 60,8% продовжували навчання в середніх школах. Як наслідок, якщо в 1939 р. на кожну 1000 зайнятих у сільському господарстві приходилося 13 осіб з середньою і вищою освітою, то в 1959 р. – 339 з неповною і повною середньою та вищою освітою [4, т.2, 216, 455; 4, т.9, 470–472].

Тим самим було підготовлено підґрунтя для проведення реформи загальноосвітньої школи, яка здійснювалася в загальному контексті хрущовських реформ. Її основні напрями визначалися прийнятим у 1958 р. законом “Про зміцнення зв’язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти

в СРСР”. Згідно з законом запроваджувалося обов’язкове 8-річне навчання і одночасно здійснювався перехід до загальної середньої освіти. Причому навчання в IX–XI класах поєднувалося з професійною підготовкою учнів. Це значною мірою було пов’язане з тим, що на відміну від кінця 1940-х рр., коли практично кожний випускник середньої школи міг поступити до вищого навчального закладу, вже в 1954 р. це могли зробити лише 46% випускників [5, т.9, 472; 16].

Щоправда, в середині 1960-х рр. основні положення реформи 1958 р. були відкинуті як “волонтаристські”. Зокрема, середня загальноосвітня школа знову ставала 10-річною і звільнялася від обов’язку здійснювати виробниче навчання учнів. У 1972 р. приймається рішення про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді. Порівняно легко це завдання було вирішене у містах, де ще в 1960-ті рр. переважна більшість молоді здобувала середню освіту, і набагато важче у сільській місцевості. Згідно з Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про заходи щодо поліпшення умов роботи сільської загальноосвітньої школи” (1973) на селі необхідно було створити відповідну матеріально-технічну базу, розширити мережу середніх загальноосвітніх шкіл та інших середніх навчальних закладів, забезпечити їх педагогічними кадрами, підвищити якість навчання учнів тощо [18, 282–290].

Це, як вважалося, було здійснене лише на початку 1980-х рр., коли XXVI з’їзд КПРС (1981р.) оголосив про завершення переходу до загальної середньої освіти. За офіційними даними, в 1980–1981 н.р. продовжували навчатися у дев’ятих класах або навчальних закладах, що надавали середню освіту, 99% випускників восьмих класів, у тому числі 70% з них – у загальноосвітніх школах. З цим пов’язувалися сподівання на зростання продуктивності суспільної праці, передусім у сільському господарстві. Однак цього не відбулося. Більш того випускникам шкіл потрібно було витратити час на придбання професії. Тому постало питання про нове реформування шкільної освіти. У 1984 р. Верховна Рада СРСР затвердила “Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи”. Головний її зміст зводився до наступного: термін навчання збільшувався до 11 років і за цей час учні мали здобути не лише середню освіту, але й отримати певну професію [5, т.10, 528; 19, 37].

Як же вирішувалися проблеми сільської школи протягом цього періоду? Однією з основних проблем було створення матеріально-технічної бази. Завдяки мобілізації сил, передусім колгоспів і радгоспів, протягом 1961–1990 рр. у селах України було збудовано 11,3 тис. шкільних приміщень на 3,3 млн. учнівських місць. Приблизно три чверті з них зведено на кошти колгоспів. Найбільш динамічно вони будувалися в 1966–1970 рр., коли було введено в дію 3253 школи. Однак відкрити в кожному населеному пункті школу, бодай початкову, так і не вдалося. Хоча протягом 1960–1980-х рр. кількість сільських населених пунктів скоротилася з 42 до 29 тис., а чисельність дітей шкільного віку – з 3,5 до 2 млн., на

кінець 1980-х років школи були відсутні майже в половині сіл України [11, 254; 12, 160; 29, 6; 30, 6].

Проблему відсутності школи в селі доводилося розв'язувати двома способами: відкриттям інтернатів при школах у великих населених пунктах або організацією регулярного підвезення дітей до цих шкіл. На початку 1960-х рр., в умовах проголошення прискорення побудови комунізму, перевага надавалася інтернатам з їх суспільним "комуністичним" вихованням. Проте ця система досить швидко виявила свої хиби, і акцент робиться на організацію підвезення учнів. Якщо в 1964 р. різними видами транспорту підвозилося 160 тис. школярів, то в 1979 р. – 560 тис., тобто переважна більшість тих учнів, що проживали на відстані 3 км і більше від школи. З 1965 р. учні сільських шкіл отримали право безкоштовного проїзду до школи усіма видами рейсового транспорту. Якщо вони не могли скористатися цією пільгою, їх підвезення мали здійснювати господарства своїм транспортом. Слід зазначити, що, попри певні недоліки, в цілому проблема підвезення учнів була розв'язана [25; 32].

Як відомо, головною фігурою в школі є вчитель, тому в зв'язку із запровадженням спочатку обов'язкової восьмирічної, а згодом десятирічної освіти постало питання про відповідне розширення підготовки педагогічних кадрів. Якщо в 1960 р. за всіма формами навчання було підготовлено 28 тис. педагогів з вищою і 8,1 тис. з середньою спеціальною освітою, то в 1980 р. – відповідно 40,9 і 18,8 тис., у 1991 р. – 46,7 і 26 тис. Значна частина випускників педінститутів з урахуванням специфіки сільської школи отримувала по дві спарені спеціальності. З 1973 р. не менше 80% студентів педагогічних навчальних закладів України мали розподілятися в сільські школи [13, 205; 13, 358].

Щоб виконати цю вимогу, педагогічні заклади мусили віддавати перевагу при прийомі випускників сільських шкіл. З 1972 р. почав здійснюватися позаконкурсний прийом до педінститутів молоді з віддалених сільських районів з наступним їх поверненням на батьківщину. Завдяки таким заходам вдалося суттєво підняти показники якісного складу вчителів сільських шкіл. Якщо в 1960 – 1961 навчальному році вищу освіту мали лише 33% сільських вчителів України, то в 1990 р. – 69,7%, причому серед учителів IV-XI класів цей показник становив 92,9% [10, 274].

Запровадження загальної обов'язкової середньої освіти супроводжувалося важкою соціальною хворобою, яку самі педагоги назвали "процентоманією", тобто гонитвою за показниками. Ясна річ, ця хвороба уразила не лише сільську школу, але й всі заклади освіти. Однак на селі вона набула особливо спотвореного характеру, бо, як відомо, потяг до знань тут завжди був меншим, ніж у місті. Все це, разом з невіршеністю багатьох побутових, насамперед житлових, проблем сільських учителів, викликало розчарування педагогів у своїй професійній діяльності. Реалії шкільного життя геть не відповідали романтичному образу сіяча "розумного, доброго, вічного", як це уявлялося у вузі. За даними Всесоюзного центру громадської думки, в 1988 р. три чверті вчителів розцінювали становище в

освіті як кризове і висловлювалися за радикальну перебудову школи. Цікаво, що за результатами соціологічних досліджень, проведених в Україні наприкінці 1990-х рр., 80% опитаних вважало, що вітчизняна система освіти не гірша або краща, ніж у розвинутих країнах, а отже, не потребує корінних змін [7; 20, 5].

Ще більшою профанацією середньої освіти в 1970 – 1980-х рр. стало навчання у вечірніх і заочних школах, хоча в попередні роки "школи дорослих" мали чимало позитивних прикладів. У зв'язку з переходом до загальної середньої освіти сама ідея цих шкіл була доведена до абсурду: до них почали записувати усю молодь у віці від 16 до 29 років, що не мали середньої освіти. Оскільки існувала проблема відвідування занять, то був узятий курс на розширення заочного навчання. До 1977 р. заочні школи з консультпунктами діяли в усіх 477 сільських районах України. В них була встановлена сесійна форма навчання. Але небажання багатьох учнів учитися, з одного боку, і небажання керівників освіти псувати показники, з другого, зв'язували вчителів і учнів круговою порукою, розбещували обидві сторони [28, 35].

Приблизно така ж картина спостерігалася й у сільських професійно-технічних училищах, які з 1977 р. почали перетворюватися на середні. Понад 200 СПТУ давали своїм учням більш-менш задовільну професійну підготовку, але вельми погано вчили основам наук. Передусім через те, що їх контингент складався здебільшого з так званих важких підлітків, які не хотіли чи не мали хисту вчитися.

Отже, протягом двох століть сільська школа пройшла великий шлях: від поодиноких початкових шкіл, які надавали елементарну грамотність, до широкої мережі загальноосвітніх середніх навчальних закладів. Визначальним чинником цих змін було поступове усвідомлення державою необхідності піднесення освітнього рівня сільських працівників в інтересах розвитку однієї з найважливіших галузей народного господарства. Найбільш суттєві зміни відбулися в 60 – 80-ті рр. XX ст., які позначилися серйозними спробами влади подолати під гаслом переходу до загальної середньої освіти тривале відставання сільської школи і культурного рівня сільського населення взагалі. Однак ці зрушення значною мірою знецінювалися через бюрократичний підхід до справи з боку органів державного і партійного керівництва, а також слабкої мотивації до навчання в багатьох сільських жителів. Саме ці недоліки слід подолати в процесі модернізації системи освіти, оскільки і сьогодні зберігає актуальність висновок С.Ю.Вітте, зроблений сто років тому, що основною причиною відставання землеробства в Росії є недостатність сільськогосподарських знань серед зайнятих у ньому [3, 11].

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня

2. Вестник Екатеринославского земства. – 1905. – №8.

3. Вітте С.Ю. Конспект лекцій о народном и государственном хозяйстве, читанных его императорскому высочеству великому князю Михаилу Александровичу в 1900-1902 годах. – М.: Начало, 1997.

4. Історія селянства Української РСР: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1967.

5. *История Украинской ССР: в 10 т. – К.: Наукова думка, 1985.*
6. *Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті роки ХХ ст.). – Дніпропетровськ: ДНУ – 2001.*
7. *Левинсон А. Школа в зеркале социологии // Известия. – 1988. – 20 декабря.*
8. *Мирополюский С. Школа и государство. Обязательность обучения в России (Исторический этюд). – Изд. 3-е. – СПб, 1910.*
9. *Нариси шкільництва (1905-1933): Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1996.*
10. *Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятих п'ятиріччі. – К.: Радянська школа, 1981.*
11. *Народне господарство Української РСР у 1980 р. – К.: Техніка, 1981.*
12. *Народне господарство Української РСР у 1990 р. – К.: Техніка, 1991.*
13. *Народне господарство Української РСР у 1991 р. – К.: Техніка, 1992.*
14. *Народное образование в СССР. – М.: Изд-во АПН, 1957.*
15. *Народное хозяйство Украинской ССР в 1987 г. – К.: Техніка, 1988.*
16. *Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – №1.*
17. *Овчинников А.В. Дума народного просвещения // Педагогика. – 2000. – №8.*
18. *О мерах по улучшению условий работы сельской общеобразовательной школы // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Политиздат, 1979. – Т.12.*
19. *О реформе общеобразовательной и профессиональной школы: Сб. док-тов и мат-лов. – М.: Просвещение, 1986.*
20. *Основные засады освітньої політики міста Львова: Стратегічний документ. – Львів: Ін-т політ. Технологій, 1999.*
21. *Почерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. – М.: Педагогика, 1976.*
22. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX- начало XX в. – М.: Педагогика, 1991.*
23. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1917-1941. – М.: Педагогика, 1980.*
24. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1961-1986. – М.: Педагогика, 1987.*
25. *Радянська освіта. – 1979. – 28 вересня.*
26. *Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902. – СПб, 1902.*
27. *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. ХХ ст.): Нариси. – К.: Рад.шк., 1991.*
28. *Сай А.А. Важный рубеж десятой пятилетки // Вечерняя средняя школа. – 1978. – №1.*
29. *Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К.: Політвидав України, 1969.*
30. *Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій. – К.: Голов. ред. УРЕ., 1987.*
31. *Федоров В.А. Крестьянские школы грамотности в России в XIX в. // Педагогика. – 2000. – №10.*
32. *ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 241 – Спр. 33. – Арк. 61.*

О.В. Мельниченко

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ МУЗЕЇВ ЧЕРКАЩИНИ В 1950 – 1990-х рр.

В сучасних умовах музейні заклади набувають дедалі більшого значення як важливі центри науково-пошукової та освітньо-виховної роботи, а їх експозиції і фондів матеріали привертають увагу не лише громадськості, а й науковців, оскільки містять значний масив інформації про різні аспекти вітчизняної історії. Серед них – проблеми історії українського села,

всебічне дослідження і осмислення історичного досвіду, який є особливо актуальним в наш час, коли в Україні йде процес реформування відносин в аграрному секторі економіки. Досить рельєфно особливості утворення та роботи сільських музеїв щодо висвітлення історії українського селянства простежуються на прикладі Черкащини – важливого аграрного регіону України.

Об'єктом пропонованого дослідження є сільські музеї краю у процесі їх виникнення, становлення та формування експозицій. Предмет дослідження – сукупність основних напрямів, форм і методів роботи музейних закладів Черкащини стосовно відображення проблем аграрної історії.

Хронологічні межі публікації охоплюють період з 1954 року – часу утворення Черкаської області, коли в умовах лібералізації суспільного життя розпочалося формування мережі сільських музеїв, склався самостійний напрям у висвітленні ними аграрних проблем. Верхня межа обмежується кінцем 1990-х років, коли музейництво регіону з проголошенням державної незалежності України вийшло на якісно новий рівень.

Щодо наукової розробки проблеми, то її важко вважати задовільною, оскільки до цього часу не існує жодної наукової праці, яка б комплексно розкривала роботу сільських музеїв Черкащини. Деякі, здебільшого описові, характеристики містяться в невеликих газетних та журнальних статтях Ф. Заточного, Ф. Мищика, С. Китової, Г. Ковалю, В. Савича [1] та у виданнях путівного характеру.

Мета дослідження полягає в тому, щоб простежити особливості розвитку музейної справи в селах Черкащини та висвітлення аграрної історії регіону музейними засобами; на основі аналізу фактичного матеріалу показати зміни, що відбувалися у тематиці експозицій сільських музеїв.

Мережа музейних закладів Черкащини у 1950 році обмежувалася лише шістьма державними музеями, три з яких були меморіальними (у Каневі і селі Шевченковому Звенигородського району – Т.Г. Шевченка, у Кам'янці – О.С.Пушкіна і П.І.Чайковського), один – історичний (Корсунь-Шевченківський) і два краєзнавчих (Черкаси, Умань) [2, 280]. Тобто лише два останні музеї за своєю профільною спеціалізацією могли реально приділяти увагу висвітленню аграрної проблематики.

Популярними на початку 1950-х рр. стають різноманітні форми громадського музейництва. Так, в Уманському районі при багатьох сільських клубах і будинках культури тоді були обладнані історико-краєзнавчі кутки та виставочні стенди [4, 88]. А з утворенням в 1954 році Черкаської області в багатьох селах починають виникати громадські музеї і музейні кімнати. Один з перших таких музеїв було відкрито у листопаді 1957 року у селі Червона Слобода Черкаського району, згодом у селі Степанки цього ж району. В останньому було зібрано понад 400